

ОЗДОРОВЧА РЕКРЕАЦІЯ У ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ В РАМКАХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ¹

WELLNESS AND RECREATION IN THE BLACK SEA REGION OF UKRAINE WITHIN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

УДК 338.48:502.131:477.7

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-40>

Шевченко Г.М.

д.е.н., с.н.с. відділу економічного регулювання природокористування Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України

Петрушенко М.М.

д.е.н., с.н.с. відділу економічного регулювання природокористування Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України

Shevchenko Hanna

Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research National Academy of Sciences of Ukraine

Petrushenko Mykola

Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research National Academy of Sciences of Ukraine

У статті проведено аналіз стану та особливостей оздоровчої рекреації у Причорноморському регіоні у взаємозв'язку із Цілями сталого розвитку в Україні. Порівняно з іншими районами Причорноморський економічний район посідає одну з лідируючих позицій за показниками стану здоров'я, мінімізації впливу захворюваності на працездатність і економії витрат на відпочинок. У середині регіону протягом 2015–2018 рр.: за станом здоров'я поступається Херсонська область; витрати на відпочинок найвищі в Миколаївській області; найнижчі витрати на охорону здоров'я – в Одеській області. Запропоновано організаційно-економічний інструментарій удосконалення оздоровчої рекреації згідно із Цілями сталого розвитку в Україні, такими як: сприяння життєстійкості населення шляхом розвитку соціально орієнтованого відпочинку; підтримання розвитку населення шляхом підвищення якості рекреаційних послуг та підвищення платоспроможності. Охарактеризовано інклюзивність Цілей і встановлено імперативи розвитку оздоровчої рекреації як однієї з пріоритетних соціально-економічних сфер.

Ключові слова: оздоровча рекреація, Цілі сталого розвитку, інклюзія, організаційно-економічний інструментарій, Причорноморський регіон.

В статье проведен анализ состояния и особенностей оздоровительной рекреации

в Причерноморском регионе во взаимосвязи с Целями устойчивого развития в Украине. По сравнению с другими районами Причерноморский экономический район занимает одну из лидирующих позиций по показателям состояния здоровья, минимизации воздействия заболеваемости на работоспособность и экономии расходов на отдых. Внутри региона в течение 2015–2018 гг.: по состоянию здоровья уступает Херсонская область; расходы на отдых самые высокие в Николаевской области; низкие расходы на здравоохранение – в Одесской области. Предложен организационно-экономический инструментальный совершенствования оздоровительной рекреации в соответствии с Целями устойчивого развития в Украине, такими как: содействие жизнестойкости населения путем развития социально ориентированного отдыха; поддержание здоровья населения путем повышения качества рекреационных услуг и повышение платежеспособности. Охарактеризована инклюзивность Целей и установлены императивы развития оздоровительной рекреации как одной из приоритетных социально-экономических сфер.

Ключевые слова: оздоровительная рекреация, Цели устойчивого развития, инклюзия, организационно-экономический инструментальный, Причерноморский регион.

The article carried out an analysis of the state and features of wellness and recreation in the Black Sea region in interconnection to the Sustainable Development Goals in Ukraine. Compared to other areas, the Black Sea economic region has one of the leading positions on indicators of health, on minimizing the impact of morbidity on work capacity and on cost savings spending on rest. Within the region during 2015-2018 years: Kherson region is inferior to the state of health; the highest rest expenses are in Mykolayiv region; the lowest healthcare costs are in Odesa region. The organizational-economic instruments for improving wellness and recreation in line with the Sustainable Development Goals in Ukraine are proposed. The goals of recreation development, respectively: to advance the life resilience of the population through the development of socially-oriented recreation, to maintain the health of the population by rising the quality of recreational services and increasing solvency, ensuring safe working conditions and improving efficiency through optimization of the work-rest regime, increasing the accessibility of environmentally-oriented wellness and recreation through the expansion of the network of green recreation facilities and the modernization of infrastructure. The inclusivity of the Goals is characterized and the imperatives for the development of wellness and recreation as one of the priority socio-economic spheres are established: well-being: as a combination of different aspects of human health is its highest value; nature: an environment where the processes of restoration of human forces and their rest occur; inclusion: the current situation, the stage of society's life requires the involvement of all its members in the processes of recuperation; experience: in the conditions of competitiveness, for practical purposes the feeling, experience, emotions of the person are used ;concept and policy: the sustainable development, embodied in its Global Goals, with the support of states and the international community; technology and innovation: IT, innovation in transport, social networks, etc. – allow to maximize opportunities for recreation; markets and institutions: creation of regulated space to increase the demand and supply of ecosystem recreational services.

Key words: wellness and recreation, Sustainable Development Goals, inclusion, organizational-economic instruments, Black Sea region.

Постановка проблеми. Економіка Причорноморського регіону має суттєву перевагу порівняно з більшістю регіонів України – її природно-рекреаційний потенціал. Протягом останніх п'яти років спостерігається зростання попиту населення країни на сезонний внутрішній туризм у напрямку Одеської, Миколаївської та Херсонської областей із метою відпочинку та оздоровлення. Зважаючи на особливості вітчизняного оздоровчого туризму, розуміння яких виходить за межі економічних, соціальних та культурних чинників, слід визнати, що загалом

якість рекреаційних послуг в українській частині Причорномор'я поступається порівняно з його іншою географічною частиною. У напрямі підвищення конкурентоспроможності постає питання про необхідність ґрунтовних системних змін у формуванні ринку оздоровчої рекреації та туризму на Півдні України. Водночас країна стає на шлях повної підтримки держави принципів сталого розвитку, у тому числі такої сфери національної економіки, а також важливої соціальної сфери та складника природокористування, як оздоровча рекреація.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом (0119U103141).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оздоровча рекреація знаходить своє відображення у наукових публікаціях про курортне господарство, туризм, релевантне навколишнє середовище. Т.А. Сафранов та ін. [1] проводять аналіз екологічних аспектів урбанізованої території. Г.М. Брусільцева [2] досліджує лікувально-оздоровчий туризм у Харківському регіоні. Стратегічний розвиток при цьому розглядається у межах курорту й як такий, що має три цілі: створення комфортних умов для відпочинку, розвиток туристичної інфраструктури, активний маркетинг. С.К. Харічков та ін. [3] розглядають економічні, соціальні, екологічні та політичні завдання розвитку рекреаційно-туристичної сфери Причорноморського регіону на основі аналізу стратегій розвитку областей регіону.

Розвиток оздоровчої рекреації та туризму на міжнародному рівні висвітлено в роботах [4-6].

Водночас питання встановлення відповідності цілей розвитку оздоровчої рекреації (як однієї з вітчизняних соціально-економічних сфер) Цілям сталого розвитку потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. З огляду на вищезазначене, мета дослідження полягає у проведенні аналізу стану та особливостей оздоровчої рекреації у Причорноморському регіоні у взаємозв'язку із Цілями сталого розвитку в Україні, що найбільш релевантні досліджуваній соціально-економічній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні відсутній закон про рекреацію. Про її роль можна частково дізнатися із Закону України «Про курорти» [7]. Зокрема, курорт визначено як «освоєну природну територію на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні» (ст. 1). Рекреаційна цін-

ність природних територій курортів України визначається поряд із їх лікувальною, профілактичною, реабілітаційною, природоохоронною, науковою цінністю (ст. 36). Реалізація загальнодержавних і місцевих програм освоєння земель оздоровчого та рекреаційного призначення належить до повноважень обласних державних адміністрацій у сфері діяльності курортів (ст. 41).

Дослідження питань, які мають відношення до відпочинку, оздоровлення та більш широко – відновлення сил людей, має дуже великий спектр. Про стан оздоровчої рекреації в регіоні говорять, передусім, цифри про здоров'я населення. Кінцева мета рекреації – добробут і його головний складник – фізичне і психічне здоров'я. У табл. 1 представлено результати порівняльної оцінки стану здоров'я за економічними районами України [8].

Причорноморський регіон (економічний район) поряд із Карпатським і Подільським районами лідирує за показником самооцінки стану здоров'я («добрий» і «поганий» стан) і посідає першу позицію у відповіді на питання про вплив захворюваності на працездатність і життєву активність (мінімізація впливу).

Водночас Причорноморський регіон має один із найнижчих показників споживчих грошових витрат на відпочинок і культуру, а також охорону та здоров'я (економія витрат).

Детальніше за областями Причорноморського регіону – рис. 1: станом на 2018 р. населення (домогосподарства) Одеської області має найвищий рівень грошових доходів порівняно з Херсонською та Миколаївською областями та середнім рівнем в Україні. Проте витрати на відпочинок і охорону здоров'я тут майже найнижчі.

Загалом аналіз даних, наведених вище у таблицях і на рис. 1, наводить на логічний висновок: в Україні у цілому та її регіонах зокрема низький

Таблиця 1

Самооцінка стану здоров'я за економічними районами, 2018 р.

Економічні райони	Кількість населення, що самооцінило стан здоров'я, тис осіб	У т. ч. оцінили стан здоров'я, %, як:			Кількість осіб, які повідомили, що хворіли за останні 12 місяців, тис осіб	Частка осіб, %, які повідомили, що перенесені захворювання негативно вплинули на:		Кількість осіб, які повідомили, що мають хронічні (6 місяців і більше) захворювання або проблеми зі здоров'ям, тис осіб
		добрий	задовільний	поганий		повсякденну працездатність	життєву активність	
Східний	5170,9	41,4	49,9	8,7	4783,7	9,8	28,8	2407,2
Донецький	2941,1	44,7	44,0	11,3	2109,1	19,6	25,1	1239,1
Придніпровський	5901,6	45,3	44,0	10,7	4845,8	18,6	33,5	2307,2
Причорноморський	4511,7	51,5	39,4	9,1	3264,8	4,4	9,1	1512,8
Подільський	3843,5	47,7	40,0	12,3	3180,2	28,7	44,0	1596,0
Центральний	5849,9	53,3	37,6	9,1	4812,4	15,6	65,8	2164,5
Карпатський	5952,7	58,5	32,7	8,8	5011,8	9,6	18,1	2242,2
Поліський	4378,3	49,5	38,9	11,6	3454,6	16,8	31,2	1542,1

Джерело: сформовано на основі [8]

Таблиця 2

**Грошові витрати домогосподарств за економічними районами, 2018 р.
(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн і %)**

Економічні райони	Споживчі грошові витрати	Споживчі грошові витрати на оплату путівок на бази відпочинку тощо	Споживчі грошові витрати на відпочинок і культуру			Споживчі грошові витрати на охорону здоров'я		
			Разом	Товари	Послуги	Разом	Товари	Послуги
Східний	6090,27*	5,67	145,95	79,90	66,05	308,39	186,03	122,36
	90,2**	0,1	2,2	1,2	1,0	4,6	2,8	1,8
Донецький	5647,83	13,46	109,71	71,19	38,52	212,88	125,44	87,44
	90,6	0,2	1,8	1,2	0,6	3,4	2,0	1,4
Придніпровський	6941,89	24,02	156,05	96,81	59,24	388,74	222,47	166,27
	88,4	0,3	2,0	1,2	0,8	5,0	2,9	2,1
Причорноморський	6515,87	8,61	107,14	58,01	49,13	243,04	133,37	109,67
	93,9	0,1	1,5	0,8	0,7	3,5	1,9	1,6
Подільський	6156,96	3,08	84,47	42,49	41,98	333,93	223,07	110,86
	89,7	0,0	1,2	0,6	0,6	4,9	3,3	1,6
Центральний	7925,05	12,02	196,10	71,29	124,81	364,45	194,73	169,72
	93,5	0,1	2,3	0,8	1,5	4,2	2,3	1,9
Карпатський	7984,43	8,00	179,30	73,94	105,36	351,47	212,21	139,26
	90,2	0,1	2,0	0,8	1,2	4,0	2,4	1,6
Поліський	5789,52	10,46	112,91	41,15	71,76	311,44	167,00	144,44
	88,2	0,2	1,7	0,6	1,1	4,7	2,5	2,2

Джерело: сформовано на основі [8]

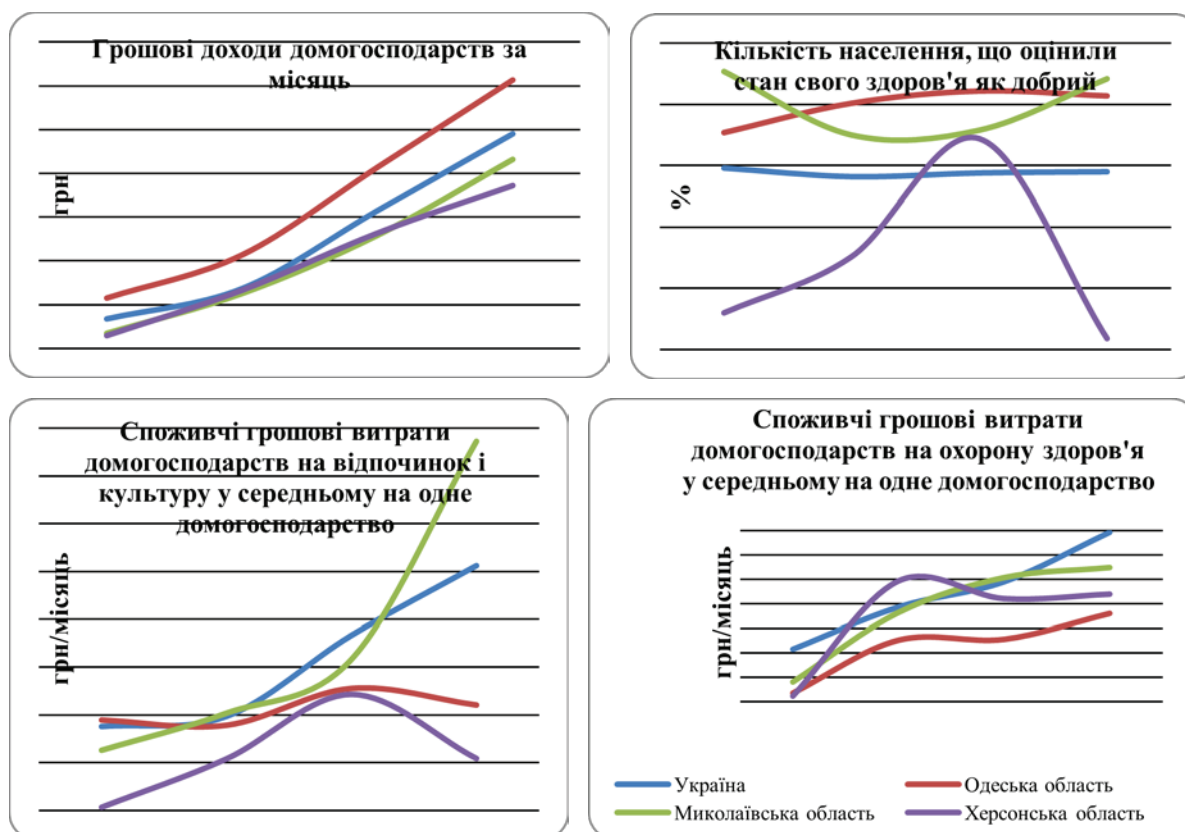

Рис. 1. Динаміка доходів і стану здоров'я населення в українському Причорномор'ї

Джерело: сформовано на основі [8]

рівень добробуту. Населення намагається скорочувати і так невисокі витрати на те, що є справді цінним – здоров'я та відпочинок, який прямо пов'язаний зі здоров'ям.

Цілі сталого розвитку оздоровчої рекреації виходять із того, що вона є, по-перше, соціально-економічним процесом (щодо відновлення сил людини для життя і роботи) і, по-друге, рекреація

є сукупністю об'єктів (інфраструктурою), за допомогою яких цей процес відбувається (відповідно цілі 1, 3, 8 та цілі 11 у табл. 3).

По суті, фразою «для всіх» визначено роль інклюзивного (всеохоплення, включення) підходу в рамках нового етапу реалізації концепції сталого розвитку. 17 Цілей – це деталізація трьох аспектів концепції; наслідок того, що сталий розвиток всупереч критиці, що існувала і не послабіла впродовж останніх чотирьох десятиліть, залишається провідною концепцією людства. Новий тренд – говорити про складність проблем, яких багато (щонайменше 17), не применшувати проблемність ситуацій [11].

Аналіз особливостей постановки Цілей сталого розвитку – 2030 дає змогу зробити висновок про їх інклюзивність: один з основних акцентів уваги – на тому, щоб включити якомога більше членів суспільства (як тих, хто потребує допомоги та підтримки, так і тих, кого можна долучити до прийняття управлінських рішень) у площину реалізації Цілей. При цьому під час вибору сфер та інструментів їх реалізації в пріоритеті ті, які поєднують у своєму потенціалі два аспекти і більше. Для рекреації це соціальні, економічні, природно-екологічні, а також історико-культурні аспекти. Інакше кажучи, інклюзивний характер Цілей спричинив актуалізацію таких сфер, як оздоровча рекреація, а також підтримку їхнього розвитку за допомогою адекватного складності проблеми сталості комплексу управлінських інструментів.

Імперативи розвитку оздоровчої рекреації (як однієї з пріоритетних соціально-економічних сфер) такі:

1. Добробут: як поєднання різних аспектів здоров'я людини – її найвища цінність (цільова функція).

2. Природа: середовище, де відбуваються процеси відновлення сил людини, її відпочинку.

3. Інклюзія: сучасна ситуація, етап життя суспільства потребують включення всіх його членів у процеси відновлення сил.

4. Досвід (враження): в умовах конкурентоспроможності в практичних цілях використовують відчуття, досвід, емоції людини.

5. Концепція та політика: сталий розвиток, утілений у його Глобальних цілях за підтримки держав і міжнародної спільноти.

6. Технологія та інновації: ІТ, інновації в транспорті, соціальні мережі тощо дають змогу максимізувати можливості для відпочинку.

7. Ринок та інститути: створення регульованого простору для зростання попиту та пропозиції екосистемних рекреаційних послуг.

Усупереч тому, що рекреація в структурі національної економіки та ВВП України майже не відображена як впливовий складник (відсутня як самостійна галузь господарювання; важко відобразити відсоток доходів, спричинений підвищенням працездатності трудових ресурсів унаслідок оздоровлення та відпочинку населення), загальноосвітові тенденції спонукають підвищувати акцент уваги до цієї сфери. Наведені вище імперативи виходять за межі концепції сталого розвитку, повертають до розуміння сутності добробуту (в якому фізичне, духовне та емоційне здоров'я нерозривно поєднане зі здоров'ям соціальним і фінансовим) і встановлюють довгострокові орієнтири збалансованого (соціально-ринкового, інклюзивного, інноваційного) розвитку оздоровчої рекреації в Україні.

Таблиця 3

Організаційно-економічний інструментарій удосконалення оздоровчої рекреації згідно із Цілями сталого розвитку в Україні

Ціль сталого розвитку	Ціль розвитку оздоровчої рекреації	Інструменти за пріоритетністю застосування
1 – Подолання бідності	Підвищення життєстійкості населення через розвиток соціально спрямованої рекреації	Субсидії, дотації, пільгові кредити; громадський тиск; компроміс; цінові інструменти
3 – Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці	Підтримання здоров'я населення через поліпшення якості рекреаційних послуг і підвищення платоспроможності	Платежі за забруднення та природокористування; спільне прийняття рішень; консенсуальне прийняття рішень; сприяння на ринку негрошовими формами
8 – Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх	Забезпечення безпечних умов праці та підвищення працездатності шляхом оптимізації режиму «робота – відпочинок»	Екологічне страхування; екологічний аудит та експертиза; екологічний моніторинг; згладжування конфліктів; структура системи винагород; соціо-екологічний консалтинг
11 – Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів	Підвищення доступності екологічно орієнтованої оздоровчої рекреації через розгалуження мережі зелених місць відпочинку та модернізацію інфраструктури	Прискорена амортизація природоохоронних фондів; екологічні та природно-ресурсні цільові програми; екологічна освіта та виховання; рішення територіальних органів; прийняття рішень за участю третіх осіб

Джерело: складено авторами на основі [9; 10]

Висновки з проведеного дослідження.

На основі порівняльного аналізу даних про стан здоров'я та витрати на охорону здоров'я та відпочинок населення в економічних районах України та в областях Причорноморського регіону зроблено висновок про приблизно рівну ситуацію, яка свідчить про низький рівень добробуту населення. Можна говорити про те, в якому районі чи області нижче чи вище рівень здоров'я чи витрат на його охорону, але в абсолютних значеннях цифри показують негативну картину. Якщо абстрагуватися від абсолютних значень, то порівняно з іншими районами Причорноморський економічний район має одну з лідируючих позицій за всіма представленими показниками; всередині регіону протягом 2015–2018 рр.: за станом здоров'я поступається Херсонська область; витрати на відпочинок найвищі в Миколаївській області; найнижчі витрати на охорону здоров'я – в Одеській області. Запропоновано організаційно-економічний інструментарій удосконалення оздоровчої рекреації згідно із Цілями сталого розвитку в Україні. Охарактеризовано інклюзивність Цілей і встановлено імперативи розвитку оздоровчої рекреації як однієї з пріоритетних соціально-економічних сфер.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. SWOT-аналіз екологічної складової урбанізованої території (на прикладі міста Одеса) / Т.А. Сафранов та ін. *Український гідрометеорологічний журнал*. 2019. № 23. С. 121–134.
2. Брусильцева Г.М. Особливості стратегічного управління розвитком лікувально-оздоровчого туризму на регіональному рівні. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/33.pdf (дата звернення: 06.12.2019).
3. Харічков С.К., Воробйова О.А., Дишловий І.М. Стратегічні орієнтири розвитку рекреаційно-туристичної сфери в Українському Причорномор'ї. *Регіональна економіка*. 2009. № 2. С. 23–30.
4. Csirmaz E., Peto K. International trends in recreational and wellness tourism *Procedia Economics and Finance*. 2015. Vol. 32. P. 755–762.
5. Hunt C.A., Harbor L.C. Pro-environmental tourism: Lessons from adventure, wellness and eco-tourism (AWE) in Costa Rica. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*. 2019. URL : <https://doi.org/10.1016/j.jort.2018.11.007>.
6. Sustainable development at the Black Sea / European MSP Platform. 2019. Bucharest. URL: <https://www.msp-platform.eu/events/sustainable-development-black-sea> (дата звернення: 06.12.2019).
7. Про курорти : Закон України № 2026-III від 05.10.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14> (дата звернення: 06.12.2019).
8. Доходи та умови життя / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 06.12.2019).
9. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> (дата звернення: 06.12.2019).

10. Петрушенко М.М. Прогнозування та регулювання розвитку національної економіки: соціоприродні й економічні протиріччя : монографія. Суми : Університетська книга, 2013. 336 с.

11. Kumar R. Critics of the Sustainable Development Goals were wrong. Here's why / World Economic Forum. 2017. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/turns-out-sdg-critics-were-wrong/> (дата звернення: 06.12.2019).

REFERENCES:

1. Safranov T.A., Prykhodko V.Yu., Shanina T.P., & Huseva K.D. (2019) SWOT-analiz ekolohichnoy skladovoy urbanizovanoj terytoryi (na prykladi mista Odesa) [SWOT-analysis of the ecological component of the urban area (on the example of the city of Odessa)]. *Ukraynskyj hidrometeorolohichnyj zhurnal*. no. 23, pp. 121–134.
2. Brusiltseva H.M. (2015) Osoblyvosti stratehichnoho upravlinnya rozvytkom likuvalno-ozdorovchoho turizmu na rehionalnomu rivni [Features of strategic management of health tourism development at the regional level]. *Efektivna ekonomika*. no. 11. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/33.pdf (accessed 06 December 2019).
3. Kharichkov S.K., Vorobyova O.A., & Dyslovyy I.M. (2009) Stratehichni oryentyry rozvytku rekreatyivno-turystychnoy sfery v Ukraynskomu Prychornomor'ji [Strategic guidelines for the development of the recreational and tourist sector in the Ukrainian Black Sea]. *Rehionalna ekonomika*. no. 2, pp. 23–30.
4. Csirmaz E., Peto K. (2015) International trends in recreational and wellness tourism *Procedia Economics and Finance*. vol. 32, pp. 755–762.
5. Hunt C.A., Harbor L.C. (2019) Pro-environmental tourism: Lessons from adventure, wellness and eco-tourism (AWE) in Costa Rica. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2018.11.007>
6. Sustainable development at the Black Sea (2019) European MSP Platform. Bucharest. Available at: <https://www.msp-platform.eu/events/sustainable-development-black-sea> (accessed 06 December 2019).
7. Pro kurorty (2019) Zakon Ukrainy No. 2026-III vid 05.10.2000. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14> (accessed 06 December 2019).
8. Dokhody ta umovy zhyttya [Income and living conditions] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (in Ukrainian). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 06 December 2019).
9. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030] / Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> (accessed 06 December 2019).
10. Petrushenko, M.M. (2013) Prohnozuvannya ta rehulyuvannya rozvytku natsionalnoy ekonomiky: sotsiopryrodni y ekonomichni protyrichchya [Forecasting and regulating the development of the national economy: socio-natural and economic contradictions]. Sumy: Universytetska knyha. (in Ukrainian)
11. Kumar R. Critics of the Sustainable Development Goals were wrong. Here's why (2017) World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/turns-out-sdg-critics-were-wrong/> (accessed 06 December 2019).